

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING IJTIMOIYLASHUVIDA O‘Z -O‘ZINI ANGLASH XUSUSIYATLARINING RO‘LI

Rustamova Nodira Jasur qizi

Kimyo Xalqaro Universiteti

Pedagogika va psixologiya fakulteti

2-kurs magistranti

Kirish

Bugungi globallashtirish va tezkor axborot oqimi sharoitida yosh avlodning jamiyatga faol moslashuvi, o‘z o‘rnini topa olishi hamda ijtimoiy jarayonlarda ongli ishtirok etishi dolzarb masalalardan biridir. Ayniqsa, maktabga ilk qadam qo‘ygan, hayotiy tajribasi endigina shakllanayotgan kichik maktab yoshidagi bolalar uchun bu jarayon alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan shu davrda bola o‘zini shaxs sifatida anglay boshlaydi, atrofdagilar bilan muloqot orqali o‘zining qobiliyati, imkoniyati, xulqi, qadriyati haqida tasavvur hosil qiladi. O‘z-o‘zini anglash esa nafaqat psixologik jarayon, balki ijtimoiylashuvning asosiy tayanch mexanizmi bo‘lib, u bolaning jamiyat boshqaradigan me‘yor va talablarga mos ravishda shakllanishini ta‘minlaydi.

Asosiy qism

Kichik maktab davri – bolaning ongida sifat jihatidan yangi psixik jarayonlar shakllanadigan, o‘zini subyekt sifatida anglay boshlaydigan muhim bosqichdir. Ushbu davrda bola nafaqat tashqi dunyoni, balki o‘zining ichki kechinmalarini, imkoniyatlarini va qadrini tushunishga intiladi. U o‘z harakati, xulq-atvori va erishgan natijalarini tahlil qila boshlaydi. Bu jarayonning markazida “Men kimman?”, “Nimalarga qodirman?”, “Jamoadagi o‘rnim qanday?” kabi savollar turadi. Mazkur savollarga topilgan javoblar esa bolaning o‘z-o‘zini anglash darajasini belgilaydi, uning ijtimoiylashuv jarayonida faollik ko‘rsatishiga zamin yaratadi.

O‘zini anglashning kuchayishi — bolaning shaxsiy konsepsiyasining rivojlanishi, ya‘ni o‘zining real va ideal obrazi o‘rtasidagi uyg‘unlikka erishishidir. Agar bola o‘zini qadrligi, qobiliyatli deb his etsa, unda ijtimoiy faoliyatga kirishish, yangi rollarni sinab ko‘rish, tashabbuskor bo‘lish kabi xususiyatlar namoyon bo‘ladi. Aks holda esa u o‘z fikrini bildirishdan tortinadi, muloqotga kirishishda sustkashlik ko‘rsatadi va ijtimoiy moslashuv jarayoni sekinlashadi.

Kichik maktab yoshidagi bola bir necha muhim ijtimoiy institutlar bilan o‘zaro munosabatga kirishadi va har bir muhit uning o‘zini idrok etishiga turlicha yo‘nalishda ta‘sir ko‘rsatadi:

1 Oila – birlamchi ijtimoiylashuv manbai. Bolaning o‘zini birinchi bor tanishi oilada boshlanadi. Ota-ona e‘tibori, mehr, qo‘llab-quvvatlash, tanqidning konstruktivligi va tarbiyadagi izchillik — o‘zini qadrlash va baholashning shakllanishiga asos yaratadi.

Oilaviy muloqot faol, iliq va o‘zaro hurmatga asoslangan bo‘lsa, bola o‘zini qadrli shaxs sifatida his qiladi.

2 Maktab – shaxsiy baholash mezonlari shakllanadigan maydon. Bolaning o‘quv jarayonidagi muvaffaqiyati, sinfdoshlar orasida tutgan o‘rni, o‘qituvchilar tomonidan berilgan baho — o‘z-o‘zini idrok etishning asosiy ko‘zguvidir. Darsdagi yutuq va rag‘batlantirish bolaning o‘ziga ishonchini oshirsa, muvaffaqiyatsizlik yoki salbiy munosabat aks ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli maktab ijtimoiylashuvning faol mexanizmi sifatida qaraladi.

3 Tengdoshlar guruhi – shaxsning ijtimoiy rolini sinovdan o‘tkazadigan maydon. Bu muhitda bola hamkorlik, liderlik, kelishuvchanlik, o‘zini namoyon etish kabi ko‘nikmalarni shakllantiradi. Tengdoshlari tomonidan qabul qilinishi yoki rad etilishi bolaning ijtimoiy o‘zini baholashini bevosita belgilaydi. Guruh ichida o‘zining ijtimoiy maqomini topgan bola ijtimoiy jarayonga faol kirisha boshlaydi.

Bolaning jamiyatga moslashuvida o‘z-o‘zini anglash hal qiluvchi ahamiyatga ega. U quyidagi psixologik jarayonlarni faollashtiradi:

- shaxsiy fikr va qarorlarni ongli ravishda shakllantirish,
- muloqotga kirisha olish va ijtimoiy rollarni bajarish,
- konfliktlarni konstruktiv hal qila olish,
- javobgarlik va tashabbuskorlikni rivojlantirish,
- o‘z qadrini anglash orqali o‘z faoliyatini boshqarish.

O‘zini anglagan bola ijtimoiy vaziyatlarga faqat moslasha olmaydi, balki ularda faol subyektga ham aylanadi. U o‘z xatti-harakatining oqibatini tushunadi, jamiyat qadriyatlarini qabul qiladi va boshqalar bilan muloqotda barqaror psixologik holatni namoyon etadi.

Agar kichik maktab yoshida o‘z-o‘zini anglash jarayoni yetarli darajada qo‘llab-quvvatlanmasa yoki noto‘g‘ri yo‘naltirilsa, bola ijtimoiy munosabatlarda qator qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Bu holatda o‘zini past baholash, ijtimoiy chekinish, tashabbusning sustligi, o‘z fikrini himoya qila olmaslik kuzatiladi. Bunday bolalar ko‘pincha ichki qo‘rquvlar, o‘ziga ishonchsizlik yoki ijtimoiy stress bilan yashaydi. Aksincha, haddan tashqari yuqori o‘zini baholash ham salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Bunday bola o‘zini tengdoshlaridan ustun qo‘yadi, jamoa manfaatiga bo‘ysunishni qiyin qabul qiladi, konfliktga moyil bo‘ladi va ko‘pincha rad etilish xavfi ostida qoladi. Shuning uchun o‘z-o‘zini anglashning sog‘lom muvozanati — bola ijtimoiylashuvi uchun zarur psixologik ko‘rsatkichdir.

Sog‘lom o‘z-o‘zini anglashning belgilariga quyidagilar kiradi:

- o‘z fikrini erkin bayon qila olish,
- muvaffaqiyatsizlikka to‘g‘ri munosabatda bo‘lish,
- boshqalar fikrini inobatga olish va hurmat qilish,
- ijtimoiy vazifalarni mas‘uliyat bilan bajarish,
- shaxsiy kuch va zaifliklarni tan olish.

Bunday bola ijtimoiy muhitga tez moslasha oladi, yangilikka ochiq bo‘ladi hamda o‘quv va hayotiy vaziyatlarda faol bo‘lib boradi.

Xulosa

Kichik maktab yoshidagi bolalarning ijtimoiylashuvida o‘z-o‘zini anglash xususiyatlari muhim psixologik va ijtimoiy rol o‘ynaydi. Ushbu davrda bola o‘zini subyekt sifatida anglab, o‘zining qobiliyatlari, imkoniyatlari va shaxsiy fazilatlarini tushunishga intiladi. O‘z-o‘zini anglash jarayoni bolaning ijtimoiy tajribasi, tengdoshlar bilan muloqoti, oila va maktab muhiti bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, uning ijtimoiy faolligi, o‘zini namoyon etish qobiliyati va psixologik barqarorligini belgilaydi. O‘zini to‘g‘ri anglagan bola ijtimoiy vaziyatlarda faol, mas’uliyatli va tashabbuskor bo‘ladi, konfliktlarni konstruktiv yo‘l bilan hal qiladi va jamiyat qadriyatlarini qabul qiladi. Aksincha, o‘z-o‘zini past baholash yoki haddan tashqari yuqori baholash ijtimoiy moslashuvda muammolar keltirib chiqaradi.

